

ПРИКАЗИ

Михаел Антоловић
Учитељски факултет
Сомбор

Примљено: 21. 01. 2006.

О МОГУЋНОСТИ СОЦИОЛОШКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Павле Миленковић, *Школа Анала. Огледи о социолошкој историографији*, STYLOS, Нови Сад, 2004, стр. 220.

Прошло је више од 70 година од како су Лисјен Февр и Марк Блок, покренувши знамените *Анале за економску и друштвену историју*, поставили темеље за једну суштински другачију концепцију историјске науке. Током седам деценија свога развитка она је израсла у најутицајнију и наугледнију школу мишљења која је обележила историографију у другој половини XX века. Њен раскид с традиционалном политичком историјом схваћеном у смислу догађајне историје фокусиране на сферу политике, међународних односа те делатности великих историјских личности, обележили су успостављање проблемски засноване историје наместо уобичајене нарације историјских чињеница, ширење хоризонта историјског истраживања на различите, раније неоправдано занемарене сфере људске егзистенције те настојање да се конституише једна свеобухватна “тотална историја” у смислу синтезе целокупног знања о животу човека у друштву. Југословенска, односно, српска историографија није остала по страни од утицаја аналитичке историографије што је, обзиром на комунистичку идеологију друге Југославије, било омогућено превасходно релативном отвореношћу читаве школе марксистичкој теорији друштва као и њеној усмерености, у значајној мери, на материјалну компоненту живота тј. броделовски речено на “материјалну цивили-

лизацију”. Обрнуто утицају аналита, програмски списи у којима су они износили своја виђења “нове историје” све до скоро су незнатно и с великим временским закашњењем превођени на српски језик као што се и о самој аналитичкој историографији писало сразмерно мало. Истина, у неколико својих радова се школом Анала, односно, “француском структуралном историографијом”, бавила угледна хрватска историчарка Мирјана Грос која, међутим, представља пре изузетак но правило када је реч о историчарима са српског, односно, хрватског говорног подручја. Поред ње, ваља споменути Андреја Митровића те Симу Тирковића који су, између осталог, писали о идејама ове историографске школе. Слично историчарима, ни југословенски, односно, српски социолози нису посвећивали знатнију пажњу овом “револуционарном покрету” у историографији XX века. Ипак, Слободан Антонић је, у уводу своје студије *Изазови историјске социологије* (Београд, 1994), анализирао и теоријске концепције француских аналита те њихов приступ изучавању друштва.

Када се узме у обзир све изречено, збирка “огледа о социолошкој историографији” преточених у књигу под називом *Школа Анала*, истакнутог социолога млађе генерације Павла Миленковића (р. 1964) представља неуобичајен чин како

у домаћој социологији тако и у историографији те утолико заслужује већу пажњу. Реч је о укупно девет радова од којих се два објављују по први пут а који тематизују кључна питања која је аналитичка историографија ставила у средиште својих разматрања. Тако у првом огледу Миленковић разматра међусобни однос двају темељних и најобухватнијих наука о човековом животу у друштву, однос социологије и историје (стр. 9-31). Проблем стар колико и ове дисциплине дуго је био формулисан у виду дилеме: социолошка историја или историјска социологија што је управо и полазиште које аутор настоји да превазиђе сматрајући га застарелим и анахроним. И заиста, читаво искуство аналитичке историографије обележило је настојање да се пробију вештачки успостављене границе између различитих друштвених наука па тако и између историјске науке и социологије за шта је можда најпарадигматичнији став Лисјена Февра да “нема економске и социјалне историје. Постоји, напосто, историја. А та историја цела је социјална, по дефиницији” (стр. 13). Наиме, од самога почетка, школа Анала је била отворена према социологији те су на њу посебан утицај извршиле социолошке идеје Емила Диркема и његова ученика Франсоа Симјана да би доцније, од средине XX века на даље, преовладало структуралистичко становиште Луја Алтисеа. Ово је посебно дошло до изражаја у схватањима Фернана Бродела и његове концепције о три различита историјска времена – дугом, средњем и кратком, помоћу кога је настојао објаснити структуру људских друштава те модалитете њиховог мењања. Упркос настојањима аналита да остваре што тешњу сарадњу са социологијом и, уопште, друштвеном теоријом, њихов је однос, да се послужимо лудидном метафором Питера Берка, можда најсликовитије описати као “дијалог глувих”. Наиме, реч је о често при-

сутној незаинтересованости на обе стране али и бојазни од губитка идентитета властите науке услед евентуалног социологизовања, односно, на другом полу, историзовања дисциплине. Не доводећи у питање Броделов суд “да су социологија и историја једна те иста пустоловина духа, не лице и наличје исте тканине, него сама та тканина” морамо се, на жалост, сложити и с Миленковићевом опаском да тај суд “још плени, као налог који чека да буде испуњен” (стр. 31). Ово тим пре ако се има у виду свеопшта парцелизација историјске науке у безброј дисциплина које откривају све више података о све безначајнијим темама удаљавајући историјску науку од аналитичке тежње ка једној свеобухватној “тоталној историји”.

Други по реду оглед посвећен је доприносу структурализма школи *Анала* (стр. 32-69). У њему Миленковић минuciозно испитује доприносе ове изузетно утицајне школе мишљења на формирање теоријско-методолошких погледа аналитичке историографије. О томе колико је структурализам утицао на француску “нову историју” можда понајбоље сведочи чињеница да је понеки аутори називају и “француском структуралном историографијом”. Реч је, пре свега, о настојању да се на место позитивистичке историографије усмерене на реконструкцију догађаја истраживање историчара фокусира на структуре које творе људско друштво. Спољни агенс који је утицао да се француски интелектуалци окрену од максизма ка структурализму али и егзистенцијализму, Миленковић, следећи Франсоа Фиреа, налази у њиховом разочарању у стаљинизам које је уследило од шездесетих година прошлог века. Што се тиче идеја које су непосредно биле прихваћене од аналита, Миленковић указује првенствено на, уз све разлике које међу њима постоје, схватања Клода Леви-Строса и Мишела Фукоа. Док је

утицај Леви-Строса највидљивији у делу Фернана Бродела и то на нивоу концептуализације историјске науке тј. његовом поимању структура као предмета историјског истраживања те одбацивању телеолошког погледа на прошлост људског друштва, дотле се рецепција идеја Мишела Фукоа, пак, одвијала на два нивоа – на нивоу језика и теорије сазнања које Миленковић проналази у апострофирању просторности на рачун временитости, геометрије на рачун хронологије те дијахроније на место синхроније. Оно што је веома занимљиво и корисно јесте Миленковићев покушај уопштавања и класификације главних доприноса структурализма школи Анала. Као најмаркантније он истиче укупно шест одлика: усмереност на изучавање људских колективитета и друштвених структура, строгост језика на место слободне наравије, развијање самосвести историјске науке како би се разоткрио њен идеолошки корен, разумевање структура прошлости као објекта историјског истраживања, разноврсност и шароликост истраживачких тема те методолошка интердисциплинарност. Сматрамо да би се томе могла додати и извесна аисторичност као последица усмерености на структуре тј. Броделово ”кретање готово непомично, које једва да се види” као и својеврсни заокрет ка метафизици на који упозорава Миленковић а који проистиче из његове апсолутизације цивилизација као константи историје. Обе концепције историјске науке су упутили отворене приговоре који су били усмерени првенствено на ”дехуманизацију историографије” тј. остављање људи из историје те на својеврсни нови позитивизам али сада у виду историографије која би у себи објединила све науке о друштву.

Проблем који Миленковић анализира у трећем огледу (стр. 70-99) проистиче управо из претходног корпуса питања. Реч је о Броделовом концепту дугог трајања

– *la longue durée*. Концепцију о три времена историје Бродел је изложио у својој волуминозnoj књизи *Медитеран и медитерански свет у време Филипа II*. Његова средишња, револуционарна мисао, јесте концепција о различитим брзинама историјских промена. Одатле и разликовање три историјске брзине, односно ”трајања”. Најспорије време је тзв. *дуго трајање* или време ”геоисторије” – то је природно и географско окружење које детерминише човекову егзистенцију, ”историја привидно непокретна” коју Бродел означава појмом *histoire structurale*. Време у којима се одиграва живот држава, друштава и цивилизација јесте тзв. ”средње трајање” или *histoire conjuncturelle* док се догађаји и животи појединих индивидуа одвијају унутар времена ”кратког трајања” за коју се занима традиционална историја – *histoire événementielle*. Оно што су многи критичари оправдано примећивали а што је обележје и читаве школе Анала јесте теоријска недовршеност и епистемолошка и појмовна непрецизност Броделових концепција на коју скреће пажњу и Миленковић. Такође, он упозорава и на пренаглашавање ”дугог трајања” те бекство од ”догађајне историје” у историју структура које аналитичку историографију поставља пред суштинску дилему: није ли пука утопија веровање у могућност потпуно недогађајне историографије будући да је свака историја догађајна или, пак, није историја?

Два своја огледа Миленковић је посветио анализи концепција двојице најугледнијих медијиста унутар аналитичке историографије. Реч је о поимању брака и идеологије у Средњем веку у делима Жоржа Дибја (стр. 100-118) те о погледима Жака Ле Гофа на трипартитно устројство срењовековног друштва (стр. 119-133). У оба случаја реч је о покушају историчара да феномене прошлости објасне помоћу категорија ”увезених” из

антропологије, колективне психологије и социологије. Да би у томе успели, обојица су изградили карактеристичну методологију која се знатно разликује од већ традиционалних метода медијевиста, те која представља, у исто време, и својеврсан одговор историчара на, како каже Миленковић, "постмодерно стање" у историографији. У чему је превасходно значај методолошких поставки Дибија и Ле Гофа? Првенствено у томе што су обојица, полазећи од познатих чињеница, "читајући" их на нови начин, покушали да пруже одговоре на сложена питања менталитета и идеологије средњовековних људи. Стога је Миленковић у праву када каже за Дибија да се он, изучавајући менталитете, у ствари "бави идеологијама које декодира, 'ишчитава' у тим менталитетима, преузимајући... Алтисеово одређење идеологије као система, састава који има сопствену логику, сопствену строгу, у једноме времену и друштву" (стр. 113). Истраживање менталитета је, с друге стране, отворило једно ново методолошко питање – место и удео историчарева имажинације тј. маште приликом реконструкције прошле стварности. Диби је, свестан проблема, понудио и властити одговор тврдећи "да је удео маште историчара у писању историографије важан, и поред њене непоузданости" (стр. 117). Одатле произилази и трајно методолошко упозорење да је историографија често конструкција а не реконструкција прошлости у складу с личним погледима историчара.

Франсоа Фире, велики историчар Француске револуције, у својој збирци теоријских списа о историографији објављених под називом *L'Atelier de l'histoire – Радионица историје*, реинтерпретирао је проблем филозофије историје разматрајући однос између историје-приповести и историје-проблема. Анализирајући Фиреове идеје и повезујући их с његовим поимањем Француске револу-

ције, Миленковић је посебан оглед (стр. 134-154) посветио настојању да прикаже и објасни Фиреове теоријско-методолошке погледе на историографију у целини. Темељна Фирева идеја јесте да се променила парадигма историографије – њу више не оличава историја-прича која приповеда о пустоловини великих људи и држава. Наиме, њу је, услед увођења разрађених концепата у историографски метод, одвајања од заокупљености непоновљивим догађајима, проналажења извора нове врсте те проверљивости историјских закључака, надвисила историја-проблем као виша историографска врста – "...методолошки и концептуално строга историографија која полази од појмовне, логичке и теоријске разраде, непрестано корелирајући с узнатковалим техникама прикупљања, провере и манипулације подацима" (стр. 135). С позиција овако схваћене историографије као "строге науке" Фире, кроз критику различитих приступа изучавању Француске револуције, износи и њено властито поимање. На примеру Фиреовог *Критичког речника француске револуције* који је подељен на четири целине: Догађаји, Учесници, Установе и остварења, Идеје, Миленковић доказује да Фире "мисли револуцију" у броделовским категоријама будући да је ту примењен принцип три "историјска времена": догађаји и учесници предмет су кратког трајања, установе и остварења средњег док идеје припадају подручју дугог трајања. Сагледавши Француску револуцију кроз призму ових категорија, Фире се, што истиче и Миленковић, и сам сврстао међу филозофе историје. Такође, он је изнео и властите погледе на историографију као врсту духовног стваралаштва. Сумирајући искуство историјске науке током протекла два столећа Фире закључује да је она, и поред неоспорног усавршавања метода и тематске разноврсности, ипак ограничена у својој тежњи

ка научности. Наиме, историја у својој суштини није научна већ је "...кћи приповести. Она није одређена предметом изучавања, већ *типом дискурса*. Рећи да она изучава време, у ствари, нема значења осим тога да располаже својим предметима које изучава у времену: бавити се историјом значи причати причу" (стр. 154).

Проблем могућности и граница историјског знања у условима промена унутар историографског дискурса предмет је посебног Миленковићевог огледа (стр. 155-176). У њему он покушава да одговори на питање: у чему се огледају промене које је у историографију донела школа Анала те какав је њихов карактер и укупан допринос развоју историографије? Неоспорно, захваљујући преузимању теоријских модела и техника истраживања других друштвених наука, историјска наука им се знатно приближила. При томе, напуштена је наративна као преовлађујући облик историографског казивања и прихваћене су квантитативне методе истраживања што је за последицу имало, како наглашава Миленковић, истинску револуцију "два кључна појма који конституишу историографију као дисциплину: појам догађаја и појам документа" (стр.158). Појам догађаја проширен је на целину структуре тј. контекста чији он представља део што је, у исто време, имало за последицу проналажење и коришћење потпуно нове врсте историјских извора. Наиме, историјска наука је прихватила квантитативне методе истраживања чиме је постављен основ *серијалној* или *квантитативној* историографији чиме је, са друге стране, отворен проблем репрезентативности различитих серија података и начина њиховог тумачења. Уносећи у историографију појмовну строгост, прецизност и теоријску заснованост на рачун наратива и лепоте стила, школа Анала је, закључује аутор, обавезала историчаре на тео-

ријску обавештеност док је социологији помогла да превазиђе самонаметнуте ограле првенствено посредством емпиријске провере социолошких теорија. У сваком случају, промена парадигме унутар историографског дискурса несумњиво је имала за последицу отварање дисциплине и њено залажење на запостављена подручја која су раније измицала хоризонту интересовања историчара што је у схватањима Бродела попримило облик "историографског империјализма" у односу на друштвене науке. Упркос томе што се идеја свеобухватне, "тоталне историје" показала као утопија, нови концепти и нове истраживачке методе у међувремену су постале трајно власништво историчара револуционишући у целини појам историографије.

Своје личне разлоге за бављењем аналитичком историографијом Павле Миленковић је изнео у тексту под називом *Догађаји, актери, менталитети* (стр. 178-202) за којим следи *Екскурс о Валерију* (стр. 203-211) у форми замишљеног интервјуа који аутор води с Полом Валеријем, Леви-Стросом те Дибјејем, постављајући им питања о њиховом поимању историографије. Другачији по својој сруктури и форми од претходних седам радова које смо покушали приказати, ова два текста, упркос разликама између себе, обележена су Миленковићевим личним и чак, исповедним тоном којим објашњава разлоге своје заинтересованости за школу Анала и, што је још важније, сопствене погледе на српско друштво и његову историју инспирисане идејама аналитичке историографије. Тако Миленковић покушава да дефинише процесе *дугог трајања* који детерминишу историју српског народа, настојећи да проникне у уврежене и све-присутне стереотипе, различите менталитете те разлучи шта је то што је заиста константно и споро променљиво у српском друштву као и да укаже на чиниоце

на које се могло и још увек може утицати у циљу мењања друштва. Ово пре свега да би се отклонио фатализам и одређен ирационалан поглед на свет у коме живимо темељен понајчешће на историјским стереотипима, фикцијама и заблудама. Наиме, како каже сам Миленковић: “Школа *Анала* није ми помогла да одговорим на питања која је, на драматичан начин, поставила наша скорашња прошлост. Али ми је помогла да разумем да је потреба реинтерпретирања историје, поновног сагледавања догађаја од којих је саткана, па и бекство у хоризонте који, у широком кругу, маргинализују тривијалну свакодневницу, потреба егзистенцијална колико и идеолошка” (стр. 182).

Радови сабрани у Миленковићевој књизи, настајали током дужег периода, сведоче како о идејном sazревању њиховог аутора тако и о духовној клими у којима су настајали. У целини, они представљају значајан допринос упознавању српске социологије и историографије са школом *Анала* и, што је можда још и важније, непосредан су пример лепе и плодотворне сарадње социолога и историчара. У том смислу, Миленковићева

књига се може схватити и као својеврсан пледоаје за њихов заједнички рад на истраживању прошлости српског друштва како би се, на концу, стекла што шира и свеобухватнија слика о сопственом историјском развоју лишена романтичарских заблуда и која не би поглед на прошлост редуковала искључиво на политичку сферу. У настојању да проникне у историјско-методолошке поставке историографске школе *Анала*, Миленковић је показао завидну акрибичност и упућеност у сложене проблеме идејних извора и међусобних утицаја различитих мисаоних струјања које су одсудно утицала на концептуализацију аналитичке историографије. Стога, са сигурношћу се може рећи да Миленковићеви огледи попуњавају велику белину у српској науци када је реч о овој изузетно значајној теми те представљају путоказ ка другачијем поимању историјске науке. У исто време, сматрамо да није претерано уврдити да ће зборник Миленковићевих радова који смо настојали овде представити врло скоро наћи себи место међу стандардном и обавезујућом литературом за све који се одлуче за изучавање људског друштва било из историографске или, пак, социолошке перспективе.